

УДК: 711

Юрійчук Р.Д.

*Національний університет „Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища*

ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ТВОРЦІВ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ М. ЧЕРНІВЦІ

© Юрійчук Р.Д., 2017

В статті проаналізовано діяльність румунських архітекторів – прихильників функціоналістичної течії, що проектували в Чернівцях та інших містах країни.

Ключові слова: румунська архітектура, функціоналізм, модернізм, раціоналізм, неорумунський стиль, неокласика.

Постановка проблеми

Не зважаючи на стрімко зростаюче світове зацікавлення архітектурою функціоналізму, діяльність румунських архітекторів є мало дослідженою навіть на території їхньої батьківщини. На сучасних українських землях, що колись були під владою Румунії, творчий спадок самотутніх здобих заслугує на всебічне вивчення та популяризацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед існуючих в Україні наукових праць, присвячених спадщині функціоналізму, архітектура Чернівців цього періоду досі є практично не вивченою. Недослідженими залишаються і персоналії проєктантів, що творили ці надзвичайно високого світового рівня будинки. Розвідки, проведені науковцями із Бухареста мають дуже фрагментарний характер і містять лише поодинокі і часто надзвичайно суперечливі дані.

Формулювання цілі статті

Публікація присвячена пошуку інформації про біографії та основні віхи діяльності румунських архітекторів доби функціоналізму, що творили на теренах Чернівців.

Виклад основного матеріалу дослідження

В загальному руслі розвитку європейської архітектури міжвоєнного періоду архітектура Румунії мала дещо другорядний характер. Квалітет економічної та

технічної бази обумовила запізнiле, в порiвняннi з передовими європейськими країнами, застосування в будiвельнiй практицi сучасних методiв, нових матерiалiв та конструкцiй, а розповсюдження функцiоналiзму поєднувалося з архаїчними архiтектурними напрямками. Прагнення румунської iнтелiгенцiї вiдродити iдентичнiсть у архiтектурi стимулювала розвиток «неорумунського» стилю як офiцiйного, що домінував у 20-х рокiв ХХ столiття. Але, якщо у спорудженнi приватних особнякiв та невеликих житлових будинкiв застосування нацiональних форм поєднувалося iнодi з вiдродженням традицiйних прийомiв планування румунського житла, то в багатоповерхових будiвлях повторення форм та деталей iсторичної архiтектури призводило до спотворення масштабу, порушення тектонiки, перевантаження декоративними елементами та до втрати художньої цiлiсностi та єдностi. В 30-х роках розвиток румунської архiтектури поступово змiнює основний напрямок. Посилюються пошуки рацiональних планувальних та конструктивних рiшень, створюються передумови для застосування iдей функцiоналiзму. Процес їхнього розповсюдження проходив в країні паралельно з розвитком будiвельної технiки та використанням залiзобетонних каркасних конструкцiй. В числi ведучих румунських проєктантiв, що працювали в цьому напрямку - архiтектори Х.Крянге, Д.Марку та Х.Майку[1].

У 1918 р., коли Чернiвцi ввійшли до складу королiвської Румунії, цi особливостi формування процесiв, пов'язаних з архiтектурою, знайшли своє вiдображення i в столиці Буковини адже за чисельнiстю населення Чернiвцi посiли друге місце в державі. Румунський уряд придiляв велику увагу архiтектурi та мiстобудуванню, що провадилися не тiльки в столиці, а й на периферії краю. Так при примарії мiста Чернiвцiв було створено технiчний вiддiл, який надавав городянам дозволи на забудову та перебудову в межах мiста. При митрополії Буковини було органiзовано архiтектурне бюро, яке займалося питаннями церковного будiвництва не лише в мiстi, але й на теренах краю. В 1928 році примарією було схвалено «Правила забудови будинкiв та врегулювання вулиць мiста Чернiвцi». Але значне зростання темпiв будiвництва мiсто отримало лише після 1933 року (час закінчення світової економiчної кризи). За даними технiчного вiддiлу, датованими 1938 роком, з 1933 по 1937 рік у мiстi було споруджено 1252 житлових та 14 громадських будинкiв [2]. Архiтектура цього часового перiоду практично повністю складається з об'єктiв функцiоналiстичного напрямку.

Серед громадських будинкiв 30-х рокiв у Чернiвцях найзнаковiшим є Товариство румунської культури та лiтератури в Буковині. Його проєктування було доручено одному з найвiдомiших румунських архiтекторiв з Бухареста – Хорії Крянга (Horia Creangă) (1892 р. - 1943 р.) (Рис. 1). Він був основною фігурою модернiстського руху, бо за його проєктом, у 1929-1931 роках, було

побудовано практично перший функціоналістичний будинок в Румунії - офісний центр страхової компанії Asigurarea Romaneasca (ARO) у Бухаресті (Рис. 2), що приніс йому світове визнання. Надзвичайно активно він переносив ідеї функціоналізму не тільки в житлове будівництво, а й в промислові споруди. Енциклопедія архітектури ХХ століття вказує на те, що "незважаючи на жорстку модерністську лексику Х.Крянга досяг чудової експресивної виразності, яка залишалася неповторною в його промисловій архітектурі" [3].

Хорія Крянга був онуком відомого румунського письменника Іона Крянга. Він народився в Бухаресті 20 липня 1892 року, а до Бухарестської архітектурної школи вступив у 1916 році. Перед виконанням дипломної роботи Х.Крянга проходив практику у Паризькій Академії Мистецтв. Після закінчення університету, в 1925 році, його професор Густав Умббенсток отримав для нього місце в компанії Nord Railway. Наприкінці 1926 р. він повернувся до Румунії разом із дружиною Люсі.

Рис. 1. Хорія Крянга (Horia Creangă) (1892р. - 1943 р.)

Рис. 2. Офісний центр страхової компанії Asigurarea Romaneasca (ARO) у Бухаресті. 1929-1931 рр. Арх. Хорія Крянга.

Невдовзі після свого повернення, Х.Крянга взяв участь у конкурсі з опрацювання проектної пропозиції Офісного центру страхової компанії Asigurarea Romaneasca (ARO) і став його переможцем. У 1929 році він виконав остаточний проєкт ARO разом зі своїм братом Іоном та його дружиною [4]. Завершена в 1931 році, ця будівля створила кар'єру Х.Крянга. У 1935 році він відкрив офіс разом з архітекторами Хараламбом Жоржеску та Ніколаєм Неделеску, працюючи головним чином для трьох клієнтів: страхової компанії ARO, фабрики Malaxa та мерії Бухареста. Для цих замовників розроблялися промислові та житлові будинки. Зокрема, будівлі фабрики Malaxa, споруджуваної протягом 1930-1940 років, справедливо вважаються найкращими

об'єктами промислової архітектури, виконаної у стилі функціоналізму (Рис.3). Об'єми промислового будівництва значно виросли після закінчення економічної кризи 30-х років. Спорудження нових великих заводів та фабрик стимулювало розвиток будівельної техніки і впровадження в промислове будівництво її найновіших досягнень. Так було створено передумови для розповсюдження у цій галузі ідей функціоналізму.

Рис. 3. Фабрика Malaxa. 1930-1940 рр. Арх. Хорія Крянга.

Також за проектом Хорія Крянга у 1935-1937 роках, в Бухаресті, було зведено офісний будинок фабрики Malaxa (Рис. 4).

Проте роботи Х.Крянга не сприймалися суспільством з однозначним захопленням. Будівля ARO, яка зробила йому репутацію та вплинула на поширення функціоналізму в Румунії, була на початку 30-х років жорстоко критикованою. Його проекти не публікувалися основними румунськими професійними виданнями аж до кінця 1930-х років [5].

В кінці 1936 року Хорія Крянга був призначений директором відділу будівельних робіт при Мерії Бухареста. Проект будинку Товариства румунської культури та літератури в Чернівцях був фактично першим затвердженим власним проектом на цій посаді, що відбулося у квітні 1937 р.

Не зважаючи на те, що для проектування була виділена досить велика земельна ділянка, Хорії вдалося розробити складну об'ємно-просторову композицію комплексу та добитися чудової функціональної організації проєктованого об'єкту, забезпечуючи в цей же час надзвичайно ефективно

використання території. Цей проект здивував інвесторів, тому що корисна площа сильно перевищувала очікувану. Вздовж площі Театральної було повернуто головний і найдовший об'єм комплексу. Інші три - коротші паралельно примикали до нього зі сторони заднього двору. До 1940 року вдалося збудувати тільки Головний об'єм, в якому була розташована громадська функція. Інші – де планувалися житлові квартири залишилися так і не реалізованими.

Вирішення фасадів будинку Товариства румунської культури та літератури сильно відрізняється від попередніх рішень архітектора. Він відмовився від характерного для нього горизонтального виділення смуг вікон на користь легкості та нейтральності пропонованого образу та його граничної простоти. Хорія наповнив об'єм будівні різноманітними функціями таким чином, що він до сьогодення є дуже вдалою версією Палацу культури. Як казали про нього у 1940 році: «...великий національний палац, який є перлиною архітектури румунського генія». Проте ескізи Х.Крянге були піддані критиці і тільки його впертість не дала проекту зазнати змін. Це призвело до того, що будинок Товариства румунської культури та літератури є одним з найгарніших в творчому доробку Хорії Крянга і однозначно найціннішим функціоналістичним об'єктом Чернівців (Рис. 5).

Рис. 4. Офісний будинок фабрики Малаха в Бухаресті. 1935-1937 рр. Арх. Хорія Крянга.

Рис. 5. Будинок Товариства румунської культури та літератури в Чернівцях. 1937-1940 рр. Арх. Хорія Крянга.

Перша національна авіакомпанія Румунії була заснована в 1920 році под назвою CFRNA - (французько-румунська авіокомпанія). Вона використовувала 15 літаків марки Potez французького виробництва для пасажирського та поштового сполучення між Парижем та Бухарестом через декілька міст у Центральній Європі. В 1930 році компанія стала називатися LARES - (Державні Румунські Авіалінії). Для того щоб можна було потрапити в будь який куток провінції та повернутися звідти у будь-який день, у 1930 році, Управління

цивільної авіації Румунії розробило спеціальний проект авіасполучення між різними містами країни.

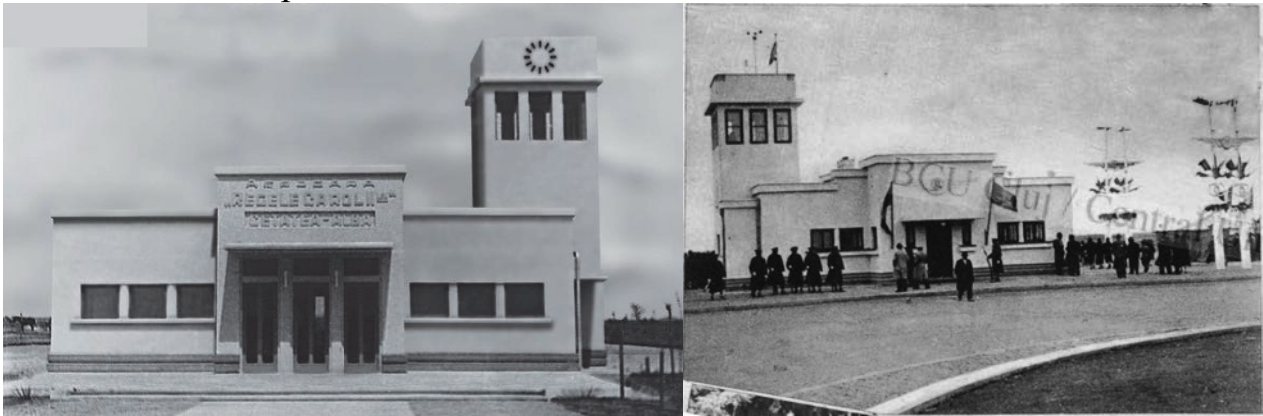

Рис. 6а. Аеропорт імені короля Кароля II в Четалея-Албі (Білгород-Дністровський). (1935 -39 рр.) Арх. Константін Драгу.

Аеропорт імені Великого воєводи Міхая в Ізмаїлі (1937 р.) Арх. Константін Драгу.

Щоб обрати міста для майбутніх аеропортів 28 жовтня 1930 року із Бухареста вилетів агітаційний літак. Він відвідав міста Хотин, Чернівці, Бельци, Оргеїв, Бендери, Кагул, Болград, Аккерман (Четалея-Алба) та Ізмаїл. Результат виявився неочікуваний: Цивільна та військова влада, а також населення із захватом сприйняли цю ідею. На засіданнях Управління цивільної авіації Румунії було зазначено, що мерії міст вже виділили необхідне фінансування для будівництва аеропортів (суми в діапазоні від 200 000 до 1 млн. лей). У всіх округах були сформовані Асоціації з пропагування авіації [6]. Велику кількість аеропортів було споруджено за проектами архітектора з Бухареста Константіна Драгу (Constantin Dragu), який очевидно працював при Управлінні цивільної авіації Румунії. Всі ці аеропорти були побудовані у стилі румунського функціоналізму: імені короля Кароля II в Четалея-Албі (Білгород-Дністровський) (1935 -39 рр.), в Балчику (1933 р.), імені Великого воєводи Міхая в Ізмаїлі (1937 р.) (Рис. 6а), в Констанці (1933-36 рр.) та імені короля Кароля II в Чернівцях (1933-1937 рр.) (ім'ям короля часто називали громадські організації) (Рис.6б).

Іншим відомим румунським архітектором, що працював у Чернівцях ймовірно на запрошення міністра праці Іона Ністора, був Леон Сіліон (Leon Silion). Його єврейське походження не стало на заваді тому, що в перших своїх творчих реалізаціях він активно використовував неорумунський стиль. Адже практично протягом усіх 20-х років саме цей стиль був домінуючим у Румунії, як найкращий взірець пошуків ідентичності через архітектуру після виходу із складу Австро-Угорської монархії. Так найвідомішим прикладом багатопверхового житлового будинку в Бухаресті, виконаного у неорумунському стилі, є Палац Соціальної Економіки Румунії на бульварі Белческу (1921-25 рр.). Він був розрахований на проживання заможної

інтелігенції Бухаресту, адже тут знаходилися великі квартири з анфіладами парадних кімнат та приміщеннями для прислуги. Фасади були багато декоровані деталями національної та візантійської архітектури.

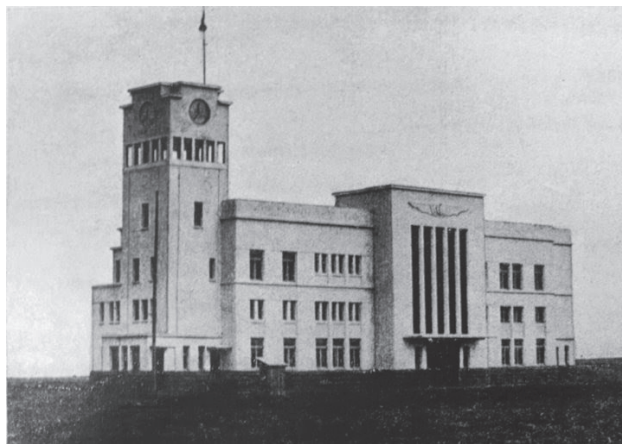

Рис. 66. Аеропорт в Констанці (1933-36 рр.).

Аеропорт імені короля Кароля II в Чернівцях. (1933-1937 рр.) Арх. Константін Драгу.

Проте, з часом, ідеологія держави змінилася. Для того аби показати, що Румунія не стала відсталою країною після виходу з під влади Габсбургів, з початком 30-х років починають пропагувати функціоналізм, як новий стиль Європи, який, завдяки індустріалізації будівництва, швидкими темпами почав підкорювати різні міста. Проте населення не зразу позитивно сприйняло такі новації. Архітектори-євреї завжди добре відчували соціальний попит і швидко переорієнтовувалися в зміні трендів. Так в Чернівцях Леон Сіліон практично одночасно працював над чотирма об'єктами: корпусом природничого факультету Чернівецького університету (1935 р.), науковою бібліотекою університету (1938-1940 рр. (завершення будівництва в 1956 р.), Палацом соціального забезпечення з клінікою (1937 р.) та гуртожитком підмайстрів (бурсою) імені Іона Ністора (1934-1936 рр.), що були виконані як у стилі неокласики так і функціоналізму (Рис. 7).

Перехід Буковини до складу Румунії став початком змін у галузі освіти, яка теж мала декларувати успіхи нової держави. Так у міжвоєнний період Чернівці стали одним із провідних центрів Румунії завдяки діяльності Чернівецького університету, який був реформований з Німецького університету. Першим його ректором став Іон Ністор. Вже в другій половині 20-х років значно зросли потреби університету і він вже не міг виконувати свою функцію, розташовуючись у двох корпусах. Тож було вирішено побудувати новий корпус та бібліотеку. Закономірним є стиль неокласики, обраний для зовнішнього опорядження фасадів цих двох будинків. Адже практично в усіх містах Європи та Світу університети, намагаючись підкреслити свою давню історію, довго будували свої об'єкти у неокласичному стилі, цураючись новацій.

Проектуючи Палац соціального забезпечення з клінікою (1937 р.) та гуртожиток підмайстрів імені Іона Ністора (1934-1936 рр.) Леон Сіліон проявив себе як вправний майстер раціоналістичного модернізму. Іон Ністор вже став на цей час міністром праці і виділяючи гроші на соціальні об'єкти дотримувався державних програм з індустріалізації будівництва. Обидві будівлі мали бути надзвичайно показовими, адже вони представляли державну соціальну політику. На відкритті гуртожитку підмайстрів був присутній сам Іон Ністор, який зазначив, що велінням часу стало задоволення потреб людей праці.

Рис. 7. Корпус природничого факультету Чернівецького університету (1935 р.).
 Наукова бібліотека Чернівецького університету (1938-1940 рр. (завершення будівництва в 1956 р.).
 Палац соціального забезпечення з клінікою у Чернівцях. (1937 р.).
 Гуртожиток підмайстрів (бурса) імені Іона Ністора у Чернівцях. (1934-1936 рр.) Арх. Леон Сіліон.

Так само показовою будівлею, що була зведена в 30-х роках за соціальною програмою, є чернівецька поліклініка, проект якої виконав архітектор К. Селеджяну (K.Seledzianu) у 1936 році. Її великий п'ятиповерховий об'єм вміщує велику кількість кабінетів. За кошт міста заклад був обладнаний найновішим медичним обладнанням (Мал.8).

В Румунському королівстві опіку над засобами зв'язку взяла на себе Генеральна дирекція пошти, телеграфу та телефону (РТТ). На кінець 20-х років

у Чернівцях діяла телефонна станція на 1000 основних та 600 допоміжних номерів. Цей телефонний зв'язок доповнювався телеграфним. Чернівці мали пряме телеграфне сполучення з Кишиневом, Хотинем, Ботошанами, Клузем, Дорна-Ватрою. В зв'язку із постійним зростанням абонентів та прокладанням нових ліній комунікації, у середині 30-х років, уряд міста вирішив спорудити офісний будинок для потреб телефонно-телеграфної станції. Проект з опорядженням фасаду у напрямку стилізованої класики виконав архітектор К. Нанеску (C.Nanescu). Будівельними роботами, що закінчилися у 1937 році керував Макс Аусшнітт (Max Auschnitt). Як це було характерно для об'єктів міжвоєнного періоду, архітектура яких мала «зв'язок з класикою», фасад цього будинку-вставки мав симетричну композицію з центральним та бічними ризалітами. На партері в них було розташовано входи у внутрішні приміщення. Простір між ризалітами, на рівні трьох поверхів, був заповнений прямокутними вікнами. (Рис. 9).

Рис. 8. Міська поліклініка у Чернівцях. (1936 р.). Арх. К. Селеджяну.

Офісний будинок телефонно-телеграфної станції у Чернівцях. (1937 р.). Арх. К.Нанеску.

В житловому будівництві теж широко застосовувався функціоналізм. В цей час велася забудова кам'яниць по вулицях Генерала Мірческу (А.Шептицького), Генерала Авереску (П.Сагайдачного), Тіту Майореску (І.Котляревського), Куза Води, Траяна (О.Поповича), Янку Флондора, Генерала Презана (Шкідьній), Константіна Бринковяну (І.Франка), 11 листопада, Адама Міцкевича (А.Міскевича) та інших. З'явилися нові вулиці – Томаша Масарика, яка зєднала вулицю Штефан чел Маре з вулицею Траяна (О.Поповича). Спорудженням житлових об'єктів займалися переважно місцеві архітектори.

Висновки

Рационалістичний напрямок відіграв позитивну роль в розвитку румунської архітектури. Ставши пануючою течією 30-х років, функціоналізм в Румунії дав можливість швидкими темпами розбудувати країну від столиці до периферії. У

Чернівцях активно підхопили ідеї уряду і, шляхом запрошення ведучих архітекторів зі столиці для проектування громадських об'єктів, спромоглися в коротких термінах підняти статус міста засобами архітектурної виразності.

1. *Всеобщая история архитектуры в 12 томах / Государственный комитет по гражданскому строительству и архитектуре при Госстрое СССР, Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры.* — Ленинград ; Москва : Издательство литературы по строительству, 1966—1977; Том 11 : Архитектура капиталистических стран XX в. / Под редакцией А. В. Иконникова (ответственный редактор), Ю. Ю. Савицкого, Н. П. Былинкина, С. О. Хан-Магомедова, Ю. С. Ярлова, Н. Ф. Гуляницкого. — 1973. — Стр. 461-465. 2. Никурса М. Забудова Чернівців: площі, вулиці, споруди, нові мікрорайони, перспектива (1774-2008 рр.) [Текст] Чернівці: історія і сучасність / За заг. Ред. В.М.Ботушанського. — Чернівці: Зелена Буковина, 2009, стр. 331-332. 3. Sennott, Stephen. *Encyclopedia of 20th Century Architecture.* Taylor & Francis. 2004. p. 183. 4. Machedon, Luminița; Ernie Scoffham. *Romanian modernism: the architecture of Bucharest 1920-1940.* MIT Press. 1999. p. 52. 5. Horia Creangă [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. — Режим доступу: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Horia_Creangă. — Назва з екрану. — Дата звернення: 10.08.2017. 6. История аэропорта Четатя-Албэ / Аккерман [Електронний ресурс] // Матеріал з LIVEJOURNAL. — Режим доступу: URL: <http://old-akkerman.livejournal.com/16954.html>. — Назва з екрану. — Дата звернення: 11.08.2017.

В статье проанализировано деятельность румынских архитекторов — преверженцев функционалистического течения, которые проектировали в Черновцах и других городах страны.

Ключевые слова: *румынская архитектура, функционализм, модернизм, рационализм, неорумынский стиль, неоклассика.*

In the article the activity of Romanian architects – supporters of functionalistic direction that designed in Chernivtsi and other towns of the country is analyzed.

Key words: *romanian architecture, functionalism, modernism, rationalism, neo-Romanian style, neoclassicism.*